

sok emlékét megőrizte. A környéken Tárkányban, Novajon vannak híres tudós asszonyok, akikhez tanácsért járnak. De a matyók közt is nem egy tudós asszony kerül. Egyik ilyen volt pl. „Kis Kati néni, akinek az asztal sarkában a sarokpadon egy olyan viaszbabája volt, mint egy eleven kép. E nélkül nem tudott volna gyógyítani. Ha evett, minden ételből egy kanállal vetett az asztal alá a babának, s ebéd után nyoma sem volt az ételnek az asztal alatt, pedig macska sem volt benn“.

A vargoncásokról — akik egyszer a boszorkány, máskor a táltos szerepét töltik be, sokat tudnak beszélni. A magyar táltos legjobb leírását Istvánffy gyűjtésében Tardról ismerjük.

A matyó a jászok mellett hazánk legszaporább népe. Rendkívüli szorgalma, munkabírása, józan, vallásos, erkölcsös élete, hagyományaihoz való szívós ragaszkodása, művészete mindenképpen méltóvá teszik arra, hogy a magyar nép reprezentánsa legyen.

szigeti Györffy István.

A magyar ember és a halál.

Amikor még pesti lakos voltam, különös örömmel tanulmányoztam azokat az egyszerű, többnyire a faluról felkerült igénytelen embereket, akik a nagyvárosba jöttek kenyeret keresni. Tanulmányom különösen arra irányult, hogy a pesti forgatag mint alakítja át őket a nagyváros képére és hasonlatosságára. Szomorúan láttam, hogy lassanként levetkőztetik a hazai vonásokat és felöltöztetik lelküket abba a ruhába, amelyet igen sokszor sem magyarnak, sem nagyvárosinak, hanem nemzetközinek lehet csak nevezni. Az ilyen átgyúrt familiának a gyermeke már mósolyog, amikor — néhány napra — hazakerül a szülei falujába. Ott minden idegen neki. A gondolkodás naivitása, az érzelmek egyszerűsége és az akarás hétköznapi törekvése. Érthető ez, ha arra gondolunk, hogy pesti levegőben nőtt fel és egy parányi gondolat sincs már a lelkében abból a világnézetből, amelyben még — például — a nagyszülei, vagy idősebb rokonai éltek. Hivatásomnál fogva abban a kedvező helyzetben voltam, hogy a régi, nagy Magyarország mindegyik részéről Pestre-került ilyen magyarokkal találkozhattam. Mikor aztán tizenhat esztendővel ezelőtt visszakerültem az Alföldre, két gondolat ragadott meg a magyar néppel, vagy helyesebben: az alföldi magyarral történt találkozásom alkalmával. Az egyik, hogy az a magyar, akiről a szépirodalom különböző fotográfiákat készített regényekben, novellákban, szindarabokban (a kabaré-paraszt visszataszító alakját nem is említve) éppen nem az, amilyen a magyar a valóságban. Ezek a rajzolt alakok nem húsból és vérből, hanem csak olyan elgondolás-féléből valók. A legtöbb esetben. Különösen az újabb, modern írónál. A másik gondolatom pedig az volt, hogyha így rohan az élet és a kultúra a szélesebb

néprétegeket áthatja, akkor nem telik bele egy félszázad és az ősmagyar, az évszázadok folyamán csodálatosan megőrzött jellemvonások elmosódnak és amint a magyar viselet a legtöbb vidéken kihalóban: úgy jár a magyar lélek ruhája is és bizonyos nemzetközi vonások lesznek jellemvonásaivá.

Mindezek arra indítottak, hogy szívvel-lélekkel belemerüljek a néplélek tanulmányozásába és adataimat aztán irodalmilag dolgozzam fel. A magam elé tűzött kérdések a következők voltak:

1. Milyen a magyar paraszt felfogása az életről, gyermekről, házasságról, a földről?

2. Hogyan gondolkozik a halálról?

3. Milyenek a hétköznapi és milyenek az ünnepei?

4. Milyen akkor, midőn csend van a lelkében és milyen akkor, midőn viharok zúgnak el felette?

5. Hogyan lehet nagy dolgokra lelkesíteni és megmozdítani?

6. Milyen ma a hősiessége, amely egy évezreden át jellemző vonása és ragyogó ékessége volt?

Körülbelül ezeket a kérdéseket tűztem magam elé.

Egy esztendei tanulmányozgatásom után kitört a háború. Menem kellett nekem is. A mozgósítás 1914 július 26-án volt. Következő nap, hajnalban már néhány ezren vártuk a vonatok indulását, mely vitt bennünket a háborúba. Az egyik csapat Csaba felé, a másik Szeged felé vette az útját. Pestnek kevesen indultunk. Az én utam nagyon tanulságos volt. Mindegyik állomáson sok nép. Búcsúztak a bevonuló katonáktól szülők, élettársak, gyermekek. Mindenütt könnyzáró öntözte a földet. Ennél meghatóbb látványt képzelni sem lehetett volna. Az első nap! Néhány nap múlva már Szarajevó felé robbogott a vonatom. Ugyanaz a kép ismétlődött meg. Amíg azonban magyar földön mentünk, feltűnt nekem az, hogy az övéitől búcsúzó katonák szemében nem láttam sehol könnyet. Mi lehet ennek az oka? Talán nem fájt nekik az elválás, mikor ismeretlen világ felé visz utjuk, ahonnan azt sem tudják, hogy visszatérnek-e valaha? Nem és ezerszer nem. Erre a magyar lélek természete ad magyarázatot.

Voltam fronton, voltam tábori kórházban, voltam ragálykórházban. A háború minden szörnyősége felvonult előttem. A régi monarchia különböző népeivel találkoztam. Azt találtam, hogy a magyar katona másként nézett szembe a halállal, mint ők. A hallgatag, komor, nyugodt és még a szörnyű megpróbáltatások között is méltóságos magyar talán sohasem volt előttem olyan felségesen, megdöbbentően szép, mint amikor a halállal állott szemközt. Ekkor értettem meg, hogy a hősiesség fundamentuma a hazaszeretet, mert enélkül nincs hősiesség. De viszont a *rettenthetetlen bátorságnak egyik és pedig igen lényeges magyarázója az a nyugalom, amellyel egy nemzet szembenéz a halállal.* A magyar gyakran küzdött idegen érdekekért. És meghalt jajszó nélkül. Mi a magyarázata ennek? Az, hogy *ránézve az élet éppen olyan természetes valami, mint a halál.*

Egyik hajnalon istentiszteletet tartottam a harcba induló zászlóaljnak. Előzőleg sorra beszélgettem a katonákkal. Mind magyar volt. Színtiszta magyar vidékekről való. De nyugtalanság nem volt az arcokon. Olyan csodálatosan nyugodtak voltak, mintha táncba indulnának. Az egyik azt mondta:

— Na, nem adok neki egy órát, már tűzben leszünk.

— Egy óra múlva — okoskodott a másik — már lehet, hogy sebesült leszek.

— Délre már, lehet, hogy el is temetnek, — mondotta egykedvűen a harmadik.

Mindenki tudta, hogy hamarosan találkozik a halállal. Voltak közöttük, akik kétszer, háromszor is sebesültek már: de az arcok nyugodtak voltak. (Ilyenkor különösen büszke voltam, hogy magyarnak születtem).

És hányszor, de hányszor láttam ezt!

Künn a fronton és benn a kórházban.

Hogy a magyar; meg a török atyafija egymásnak: ekkor lett a lelkem megdönthetetlen bizonyosságává. A kórházunkban néhány hétig török sebesülteket is ápoltak. Természetesen: külön termekben feküdtek és nem együtt a mi katonáinkkal. Az imám olyan szíves volt, hogy bevitt a török sebesültekhez. És kérdéseimre magyarázó felvilágosításokat adott. Majd a betegeket kérdeztem meg a tolmácsom segítségével. Felejthetetlenül szép órákat töltöttem náluk. Ugy találtam, hogy nemcsak az arcuk, nemcsak a nyugodtságuk, hanem a halállal szembenezésük is hasonló a magyaréhoz. Súlyos sebesültek! és egy jajszó nincs az ajkukon. Egy arcizmuk nem rándul meg. Komoran, hallgatagon néznek maguk elé. Akárcsak a tiszamenti magyar!

De most hagyjuk a harcteret. Búcsúzzunk el a kórháztól. Gyerünk haza.

Valamelyik háznál halott van. A város végén, vagy a közepén: mindegy. Hogy állanak a megszorodott felek a halállal szemben?

Ilyenkor szokatlan ünnepélyesség hullámszik a lélekben. A férfiaknál könnyek nem igen hullanak. Egy-egy pillantásra felzokog a kedves halott ravatala mellett a fájdalom, de letörli könnyeit és ismét nyugodt, felségesen nyugodt. Talán nem sajnálja? Nincs szíve? A világért sem! Más oka van annak. Meggyőződésem szerint száz, kétszáz, ötszáz, vagy ezer évvel ezelőtt is éppen ilyen volt a magyar, mikor halott volt a háznál. Ezt a vonását semmiféle kultúra nem változtatta meg. Ósmagyar vonás az. Ázsiából hozta. Hogy tudniillik: a halál ránézve nem félelmes hatalom, hanem éppen olyan természetes és — talán éppen olyan áldástárasztó — mint maga az élet. A szív fáj a veszteség miatt. A lélek elborul. Halott van a háznál. Mindenki komoran jár. Milyen meghatóan szép egy ilyen magyar halottasház! És mégis mindenki azt érzi, hogy a halál olyan közönséges, érthető, mint például egy kisdéd születése. Nincsenek könnyek!

Miért lennének? Így kellett lennie. Így hull le a falevél. Nincs ellene fellebbezés. Ez azonban nem fatalizmus, hanem — meggyőződés szerint — az őshazából hozott világnézet egyik rendkívül érdekes megnyilatkozása, mely évszázadokon át beidegződött millió és millió magyar lélekbe és onnan kiirtható sohasem volt. A keresztyénség átalakította, megnemesítette a magyar világot. Új fény ragyogott fel. A halál úgy tűnt fel az igehirdetésben, mint égi követ, aki a lelket egy szebb és boldogabb hazába viszi át. A keresztyén gondolat szerint: a halál nem rettenetes hatalom többé. „Halál! hol a te fulánkod? Pokol! hol a te diadalmad? . . . De hála az Istennek, aki a diadalmat adja nekünk a mi Urunk Jézus Krisztus által“. Ezt mondja az apostol. Ezt hirdeti a keresztyénség. Az ősmagyar gondolat át meg át volt itatva annak bizonyosságától, hogy a halál éppen olyan természetes valami, mint az élet.

Most menjünk tovább. Haldoklik valaki. Együtt vannak a rokonok. Átjönnek a szomszédok. És a beteg előtt úgy beszélgetnek a halálról (és esetleg a szegény beteg haláláról), mintha az már ott ülne az ágy szélén. Mint a legtermészetesebb dologról, ami elképzelhető a világon. Például:

— Éjszaka felriadtam, — meséli az asszony, — és azt hittem, hogy szegény apjukom meghalt. Odamentem az ágyához. Hallgatóztam. Lélezett. Hála Istennek! Él még.

A beteg ezt hallgatja. Int a fejével, hogy minden szó úgy igaz, mint az asszony mondja. Hát kiméletlenség ez? Beteg előtt a haláláról beszélni! Szörnyűség! mondja a kulturember. Pedig nem az.

— Azután hajnalban megint felriadtam, — folytatja az asszony. — Istenem, már nem lélezkik csakugyan! Odarohanok az ágyához. Hát él! Oh, hála legyen a jó Istennek!

Az ilyen beszélgetés sokféle változatban ismétlődik meg. A végrendelet-készítésnél, előtte és utána a főtéma: a halál. Ebben is a magyar lélek igazmondását látom, mely nem képes arra, hogy haldoklójának — kulturemberként — azt mondja, hogy: semmi bajod sem lesz és hamarosan elmegyünk a Rivierára.

Sokszor állottam haldoklók ágya mellett. De a legnagyobb ritkaságszámba ment, hogy a haláltól való félelemmel találkoztam volna. A hősiesség azért ragyogott olyan dicsőségesen egy évezreden keresztül, mert a halálnak nyugodtan nézett a szemébe mindig a magyar.

Sokat gondolkoztam a temetőkről. Tagadhatatlan, hogy a temetők elég sivár helyek az Alföldön. Nem mondom, hogy egyik-másik falunak nincs gondozott temetője, de általában nem az a virágos kert az, amilyenek külföldön látjuk. Aztán az is érdekes, hogy míg a friss sírokra jut virág és koszorú, de már a régi sírok olyan szomorúan néznek a világba, mint az elhagyatott árvagyerek. Sohasem mondanám, hogy ez a kegyelet hiánya miatt van. Valaki egyszer — búzatermő földeken — utazott keresztül az Alföldön. Elszörnyűködve

beszéltek nekem a temetőkről. Milyen kopárok? Milyen elhagyatottsomoruák! Kérdezte, hogy mi ennek az oka?

Én csak egy okot említettem akkor. Azt mondtam:

— Kérem, jöjjön velem. Kiviszem a határunkba, Megyünk tanyáról-tanyára. Lát csudaszép buzaföldeket. Lát rendezett gazdaságokat. De virágoskertet annál kevesebbet lát. Mert itt minden gondolat: a buza, árpa, kukorica. A kiskertekben van ugyan muskátli, vagy az, ami. De nincs igazi virágoskert. Hát a temető sem az a virágoskert, amilyennek szeretnénk. A magyar komorság ott van a temetőinkben. És ha szép a csupavirág-temető, másfelől zord fenséget látok a virágtalan, egyszerű fejfás magyar temetőn, amelynek minden külső szépségnélküli — sokszor megrázóan fájdalmas — elhagyatottsága hirdeti, hogy akik a temetőben pihennek: azok is így veszítettek el minden földi szépséget és lettek por és hamu!

Nagyon érdekes, hogy mennyire foglalkoztatja a népet maga a temetés. Az alföldi magyar életében semmi sincs, ami olyan fontos helyet foglalna el, mint a lakodalom és a temetés. Erről évek múlva is beszélnek. A legszegényebb halottnak is igyekeznek szép temetést rendeztetni a gyászolók. És ha valaki véletlenül kimaradt volna a búcsúztatóból: ez igen nagy sérelmet jelent.

Bár inkább novellába kívánkoznék, mégis itt mondom el először azt a rendkívül drága történetet, amelyet a vázlatkönyvemben őrizek.

A városunkat ágyúzták. Mindjárt a vörös-román harc kitörésekor. Röpködtek a gránátok a fejünk felett. Egy öreg házaspár lakott valahol a város vége felé. Az utcai szobában ültek. Hallgatagon. Komoran. Egy szót sem szóltak. A haláltól nem féltek. Apró, kis tábori ágyúk csaholtak nem messze a házuktól. Ezt a csaholást nem bírták hallgatni. Azután arra is gondoltak, hogy az utcájukat ágyúzzák és beszakadhat az utcai szoba. Ekkor jött az a gondolata az öregembernek, hogy menjenek be a hátsó szobába. Abba, amelyik a konyha mögött van. Bementek. És most már nyugodtan, mintha mi sem történnék: beszélgetni kezdtek és mosolyogtak azon, hogy milyen kitűnő gondolatuk volt ez a szobacsere. A halál: az mellékes. De ez a gyalázatos csaholás: kibírhatatlan. A belső szobába csak nem hal-latszík már úgy. És így minden rendben van.

Azt gondolhatná az idegen nemzetségbeli, hogy akinek ilyen felfogása van a halálról: az közönyös, fásult, keményszívű lehet. Éppen az ellenkezőt tapasztaltam. A magyar lélek két jellemvonása: a hősiesség és a gyengédség. Egymás mellett ez a két ellentétesnek látszó érzélem. Haldokló katonáknak naponként írtam levelet. Ők diktálták. Én írtam. Felejthetetlen, drága emlékek. Hányszor megtörtént, hogy bizonyosan tudták: menniök kell innen. Talán csak néhány nap, vagy néhány óra van már hátra. És írátták a levelet:

— Ne aggódjanak miattam. Sokkal jobban vagyok. Ha így megy: hamarosan otthon leszek. Tisztelek mindenkit.

És este már halott volt. Micsoda megkapó kép. A halál már fogja a kezét, de nem akarja, hogy otthon nyugtalankodjanak miatta. Küldi hát a hazájába a kedves hírt, hogy: hamarosan hazakerül. Hősiesség és gyengédség egymás mellett. Meghalni tudás és bensőséges szeretet.

Az áttüzesített magyar lélek: a hősiesség, diadalmas és legyőzhetetlen lélek. És millió és millió ilyen magyar lelken keresztül jön majd el és bizonyos, hogy eljön egykor: a nemzet feltámadása.

Böszörményi Jenő.

A békési pásztorok élete a XVIII. században.

„100 vonás forint, 25 köből buza az öreg debreceni vékával, 25 köből árpa, 16 szekér széna, akár 8 forint, akár egy öllő sertés, egy mázsa só, vaj és méz két-két pint, faggyú 30 font, egy veder túró. Ordinarium stolare: keresztelés 1 máriás, praedicatiós halottul 3 máriás. Tüzifa elegendő. Egy nyilas tengeri, buza, dinnye, len, kender-szántás. Fűtő minden ágytul 2—2 kéve nád“.

Ez volt a fizetése és jövedelme annak a Szikszai Györgynek, akinek a nevét 1774-ben a békési református egyház halottainak könyvében találjuk feljegyezve. Abban a könyvben, melyet 1773 január elsején ő maga kezdett vezetni. Addig nem volt anyakönyv, vagy ha volt is, a sok viszontagság között elkallódott.

Szikszai György öreg tiszteletes úr, akit az Isten 75 éves korában szólított magához, nem igen kapott hivatalosan rubrikázott anyakönyvi lapokat a felettes hatóságától, de volt annyi tapasztalata, hogy tudta mit írjon ezekbe a könyvekbe. Egy pár szóval úgy elintézte a születés, halál, vagy esküvő kérdését, hogy a személyazonosság megállapítása nem igen hagyott kétséget. Csak két bejegyzést említek:

„Április 3. Hégy István, részeges ember. Középidéjű“. „Június 14. Gonosz természetű juhász Kónya János“.

Mind a két feljegyzés maga helyett beszél. De az utóbbi megérdemli, hogy vele behatóbban foglalkozzunk s beletekintsünk nemcsak a Kónya János, hanem a többi gonosz természetű juhász életébe is. Nagytiszteletű uram csak a juhász Kónya Jánost bélyegezte meg örök időkre, pedig alig pár évvel később, 1782-ben már „a mindenféle pásztorok megzabolázásáról s a henye élethez szokott fel s alá járó betyárokról s egyéb gonosztevőkről“ szól a rendelet. Már pedig a pásztorélet addig volt igazán szabad, ameddig a pásztor bérét nem a megye szabta meg a limitációban, öltözetét, cifrázkodását nem korlátozta a currens levélben foglalt rendelet.

Addig volt irigyelt élet, míg a vásárokon is a szabad mezei vi-